

ЦВЕТАН СЕВЕРСКИ
СЪРДЕЧНИТЕ СТРАДАНИЯ НА
НАРОДНИЯ НИ ПОЕТ

chitanka.info

1.

Първата му чувствена радост била съседка. Казвала се Катерина — покръстена еврейка от Солун, която сопотчанинът Васил Къорооглу довел за своя жена, а като му родила две дечица, за да ги изхранва, заминал на гурбет във Влашко. Катерина често отваряла портата на чорбаджи Минчо Вазът — да поиска малко сол или пипер, понякога и бобец. (Да си услужват комшиите е стародавен навик.) И стрина Съба Вазова винаги ѝ давала.

Смуглата еврейка имала очи, които пеели. Поне така се сторило на деветнайсетгодишния Иван Вазов. Един ден Съба не била вкъщи и на повикването се отзовал Иванчо. Поканил я, дал ѝ каквото искала, а на изпроводяк набрал кураж и ѝ заявил „онова“ за очите. А тя прямо му рекла: „Иванчо, като ме обичаш и аз ще те обичам... Ела тази вечер да си поприказваме“.

Приказвали си не само тази вечер. И не само вечер. И тъй като той вече пишел поезия, новото увлечение го вдъхновявало, та написал цяла тетрадка с лирични творения, повечето подражания на френския поет Парни — авторът на известните „Еротични стихотворения“. (Опожаряването на Сопот от башибозука погубило повечето от тях, но оцелелите Вазов преработил и по-късно включил в сбирката си „Майска китка“, в раздела „Рина“.) Там четем:

*Celeste enchantement des premiers amours.
Parny*

* * *

*От тебе по-друго, по-сладостно нещо
не мислях, не знаях, не виждах тогаз.
То моето сърце по-друго направи,*

*стопли го по-силно, нов мир му откри,
по-нови желанья във него постави,
да знае да люби, да знай да гори.
Неволно бе негли, но ти си причина,
та мойта невинност изчезна, загина
и кат ме извлече из тихий покой,
поклонник направи ме твой.*

(Из „Едно възпоминание“)

Една цяла година Вазов живял в „тоз чуден рай на Рина“, сетне тя заминала при мъжа си във Влашко и младият влюбен наченал да страда по нея. (Изглежда още не знаел стародавното житейско правило, че една любовна мъка се лекува с нова любов.) Месец след раздялата Вазов отишъл в Румъния — да учи търговския занаят, обикалял много градове, но Екатерина там не срещнал. А знаем: очи, които се не виждат, се забравят. Дори и Ринините да са.

2.

След няколко години в Перник Вазов се сближил с една млада и хубава самоковлийка, която „прислужвала в кръчмата“ на един далматинец, отявлен ревнивец, с име Джовани. Развихрила се драма между съперниците и Джовани едва не пушнал с револвера си младия Вазов.

С пернишките преживявания е свързана поемата „Трайко и Риза“. (Набирал е младият поет и впечатления...) Ето два куплета от нея:

*Ех, Трайко клети на друго село
Риза отведе там през полето,
утре, дор пиле не е пропело,
тя ще му бъде булче напето.*

*Риза девойка, гиздава Риза!
Първа по хубост между момите!
Младо му сърце стрела прониза!
Любов ранена пламти в гърдите!*

3.

После идва престоят му в новоосвободения и цивилизован град Русе, където Вазов бил зачислен в канцеларията на губернатора ген. Акимов като „чиновник за особени поръчки“. Генералът знаел, че младият българин е литературен творец, ценял даровитите люде и много-много не го търсел за служебна работа, осигурявал му време да пише.

Там Вазов живеел на квартира у някоя си Иванка — вдовица на богат немец, който ѝ оставил голяма къща и пари; тя била млада, стройна, весела, приказлива... (Вазов с удоволствие я слушал. Особено в началото.) Наричала го лорд, защото се обличал с вкус. Хвалела чертите на лицето му, още — стройната му снага, и най-вече стъпката му на горделив човек.

Веселата вдовица заобичала „лорда“ тихо и всеотдайно. Тихо, тихо, но еснафът в града започнал да шушука по техен адрес. Тогава поетът написал стихотворението „Иванка“, с чиито ритми се опитал да успокои разтревожената хазйяка:

*Недей слуша, недей вярва,
милчка женице,
хорски думи ядовити,
лошите язици.*

Русе му харесвал не само заради Иванка, разбира се, този български град в онова време бил най-европейският в нашенско, предоставял условия за пълноценен културен живот, тук пристигал полъх дори от Виена, ала острият му климат през зимата често разболявал поета. И той замислил да бяга. Тъга легнала в душата на вдовицата — как да изпусне този млад, начетен и красив момък. (Край нея Вазов изглеждал момче.) Втурнала се да събира илачи за гърлобола му влюбената, снабдила се с вендузи — да цери хроничните

болки по гърба му, които зачестили да го спхождат при всяка настинка, сама приготвяла сиропи против кашлица. Била готова да се превърне в народен лечител за него. Но изглежда не познавала характера на Вазови. Те никога не отстъпват от вече взетите решения. И младият поет в един пролетен ден събрал багажеца си в куфарчето, та на пристанището.

4.

Вазов приближавал тридесетте, но не му идвала мисъл за женитба, все така „хвърлял очи на женени и ни една мома не залюбвал“, както ще признае след време той пред своя приятел проф. Иван Шишманов. Въпреки интимните радости в Русе, заради здравето Вазов тръгнал за Берковица. Назначили го за председател на съда.

Нищо не отбирал той от „съдебните правила“ на новоосвободена България, щял да кара по съвест и интуиция. Не свършил кой знае каква правна работа там, за това свидетелства и главният му опонент в съдилището — някой си Йордан Шишков (Дакето от „Митрофан и Дормидолски“), но творческата му енергия се отприщила.

Сдобил се и с вдъхновение — туркинята Фатме (една неவிждана красавица, прекръстила се по-късно на Параскева). Как станала работата ли?

Тази черноока хубавица като не успяла да довърши учението си във Виена, върнала се в Лом паланка и заживяла под опекунството на вуйчо си, защото от чумната епидемия в града тя останала сираче. И тъй като баща ѝ (духовният глава на Лом) приживе се бил уговорил с духовния глава на Берковица, щом порасне щерка му, да му я даде за снаха, един пролетен ден вуйчо ѝ повел племенницата си за красивия балкански град на сгледа. В същата пощенска кола (пръстът на съдбата!) пътувал и Вазов, за да заеме поста окръжен съдия. Седял срещу ѝ той и очи не можел да откъсне от нея. И тя забелязала това. И имала как да подсказе, че я радва присъствието му. Разговорили се двамата млади (момичето знаело и френски) и сладкодумникът заседнал в съзнанието на красивата туркиня.

Сгледата се състояла, годеницата останала в дома на берковския ходжа, но тя не харесвала годеника си, а харесвала младия окръжен съдия. И нали от Виена била взела едно и друго, та хич не криела чувствата си. И двамата поели по трънливата пътека на тайната любов. Ала каква тайна може да бъде любовта им в малък град като Берковица — там всички се познават и всичко се знае!

Това, че била туркиня по рождение, не смущавало съдията — нали той съдел все още по турския наказателен закон, но като споделил болката си с майка Съба, оказало се, че тя разбира нещата по-иначе — нали турци са убили Минчо Вазът, мъжът ѝ, баща на челядта ѝ!

Съдийството му в Берковица траяло кратко, министърът на правосъдието скоро отзовал „съдията, който пише поезия“. И отново — тъжна раздяла с любима жена.

„Параскева не можех да водя с мене си“, ще признае поетът и дълго не ще я забрави, дори ще плаче за нея. Израз на чувствата му е романтичната поема „Зихра“. Достатъчни са тези няколко четиристишия, за да стане ясно защо Фатме (Парашкева) е оставила незабравими следи в чувствената вселена на поета:

*От Гюрджистан ли му е дар —
робиня тъмноока?
В очите ѝ гори пожар
и свети страст дълбока.*

*В уста ѝ розови блещят
низ маргари чудесни,
с усмивката си те зовят
цалувките небесни.*

*Лице ѝ диша страст и лен
и райски пожеланья,
въздуха цял е напоен
с любов, благоуханья.*

*Коса блестяща, кат венец,
е свита на чело ѝ,
покривка тънка, кат димец,
издава ни тело ѝ*

*и негов прелестний размер
и кожа бяла, гладка,
и шия снежна, кат мермер*

и като захар сладка.

(Литераторите знаят колко богат на творчески успехи е Берковският му период — там Вазов написва и шедьоврите си „Митрофан и Дормидолски“ и „Грамада“.)

5.

Вазов вече е в Пловдив. Там той залюбва гъркинята с „български дух“ Ефимия Манолова, била му щедра хазяйка и вярна душеприказчица. Умеела да го предразполага тя към любовната нега. Нейното кафе му сладнеело като никое друго. Битува такава легенда: Веднъж имал работа в Карлово — почитатели на поезията му го поканили да им гостува. И гостуването преминало в домашната обстановка на един далечен негов роднина, който събрал двадесетина влюбени в римуваната реч и в песните млади хора. Мъже, но и жени. Дори повечето били представителките на нежния пол. Почерпили госта с печени фъстъци, с диви патици на фурна, с вино, а накрая с кафе. Дръпнал Вазов глътка от тъмната и гъста течност и ахнал. Не можело да бъде! Този вкус на кафето му бил познат, нещо повече — любим му бил. Можел да го докара само една жена, смятал той. И Вазов бил сигурен, че жената е тук. И попитал: „Къде сте скрили Ефимия?“. Тяхното недоумение от въпроса не можело да не премине в удивление. И на свой ред попитали как е познал. И въвели Ефимия Манолова. А обяснението на „изненадата“ било просто: Знаели за увлечението на поета, та поканили и „гъркинята с българския дух“. Тя се превърнала в душата на компанията, защото била надарена жена — умеела да пее и рецитира хубаво.

Неслучайно насетне, когато му се отварял път за града на тепетата, не можел да не се отбие да я види. (Домът ѝ бил на мястото на днешния хотел „Тримонциум“.)

Чувствена следа от Пловдив са оставили и „беседите“ му с Велика Тилева, московска възпитаничка, която често му рецитирала Некрасов в оригинал, а след това му шепнела любими стихове от... Вазов. Нейната обич навярно е била по-дълбока, защото по-късно Велика стъкмява и първия превод на Вазовия роман „Под игото“ на руски език. Велика е жената, направила за името Вазов повече от всяка друга, но е останала в чувствената му биография като скромна

епизодичен герой. Любовта заслуги не признава, ще кажем, тя не е награда.

6.

В столицата на Източна Румелия Вазов ще изживее и драматичната си обич към любовницата на окръжния съдия Ф. Перец — Пелагия, но разприте със Славейкови и политическите му противници ще отровят щастливите му дни в онзи период от живота му. Две пълни години Вазов се е радвал на взаимната си любов с Пелагия, ала и тук се намесил дяволът — по някое време я поискал и взел за жена един руски полковник, живеещ в София, и **„аз с разкъсано сърце трябваше да се разделя с нея“** — ще признае Вазов пред Иван Шишманов. Чувствата напирали в него със силата на порой. До самоубийство е стигнал поетът тогава. Разминало му се, слава богу. Неговото психическо състояние по това време трябва да е било екстраординарно и до голяма степен необяснимо, защото запазените фотографии на тази жена не говорят, че тя е била красива, нещо повече — мнозина ценители на женската прелест ще я намерят грозновата дори. Но нали влюбеният вижда не реалното, а въображаемото. А свидетелства за наличие на вихрено въображение у Вазов — колкото щеш.

Любовта му към Пелагия е станала причина да се появи чудесната му романтична поема „В царството на самодивите“. (Верен на своя нрав, Вазов пак огласил любовта си в поетични строфи.)

7.

Политическите разпри между русофобите и русофилите се разгорели толкова буйно, че принудили мнозина от признателните към братушките български интелегенти да емигрират, за да избегнат гонения, че и гибел. Вазов отишъл в Одеса. Там започнал да пише романа „Под игото“, но прекъснал работата си от гнетящото го чувство, че живее в изгнание, а и защото се влюбил в рускинята Вера Алексеевна Тимони (тайнствената В. Т. — била омъжена, но мъжът ѝ пратен в Сибир) и поетичната му муза надмогнала гласа на прозата. От тази любов се родил чудесен лиричен цикъл, особено стихотворението „Благодаря“. Да припомним на читателя как звучи то:

*Благодаря. Ти внесе нова сила,
ти внесе здраве, радост, благодат
в душата ми. Обикнах тоя свят,
откакто ти, жена възшебна, мила,
вложи в мен ново чувство — да горя
и да обичам пак. Благодаря.*

Проф. Любомир Стаматов смята, че то по смисъл и звучене напомня Пушкиновото „**Я помню чудное мгновенье: / Передо мной явилась ты...**“, посветено на Анна П. Керн.

Увлечението на Вазов по Вера е било толкова силно, че в писмата си до майка Съба той настойчиво хвалил „**добрите ѝ качества**“. Майка Съба обаче се бояла от това негово увлечение и определено смятала, че синът ѝ трябва да залюби българка и се ожени за българка. Вазов винаги се е съобразявал с мнението на майка си. Та и „романът“ му с Вера свършил тъжно — пак раздяла! Поминало целебно време и поетът се завърнал в родината си да подиша „отечествений въздух“.

8.

В България обстановката сякаш се била нормализирала, партийните ежби и личните крамоли пак пълнели ежедневието на столичани, но дългото отсъствие от родината пораждало радостна лекота в душата на Вазов. И желание да пише. Междувременно се явила възможност романът „Под игото“ да бъде напечатан и авторът му се заел да го редактира. Първоначално за Сборника с народни умотворения на министерството на просвещението, а сетне и като отделна книга. (Идеята била на приятеля му Иван Шишманов, настояването — на редактора на сборника Атанас Тр. Илиев.)

Редом с творческите задявки вървели и житейските.

Първородният син на майка Съба приближавал четиридесетте, а сякаш отбягвал женитбата... И все с неподходящи за тази цел дами общувал.

Вече няма за кога да отлагаш, заявила му един ден майка Съба. Решил, че е време да помисли и за булка. А приятелите му Магдалина и Михалаки Георгиеви се погрижили да го запознаят с подходящата девойка. Това била тридесетгодишната русенка Атина Болярска, племенница на Васил Друмев, възпитаничка на Киевския девически лицей, добре сложена симпатична млада дама, интелигентна и общителна. Поне като такава я познавала г-жа Михалаки Георгиева, нейна съученичка от Киев.

Сгледата минала по разбиранията на майка Съба, годежът бил в тесен кръг, както трябвало да бъде, сватбата наподобявала празник. (На сватбената снимка младоженците сякаш са малко отегчени...)

Тръгнали дните им радостно, ще си речем, щастливо. Нататък обаче се появили облаци, предвещаващи буря. Атина слугувала на ината си, мечтаела да бъде светска жена, да украсява баловете, вечеринките в литературните салони на издигнатите столичани, да се среща често с приятелки, да живее свой живот. Не искала да знае, че писателят до нея трябва да прекарва дни и нощи над писалището.

Семейство Вазови се ръководело от строги патриархални правила, според които мястото на снахата е до съпруга ѝ, а волята ѝ трябвало да преминава през волята на мъжа ѝ. Сблъскали се разбиранията на Съба и Атина и в сблъсъка победила свекървата — една вечер, когато снаха ѝ закъсняла твърде много, баба Съба заключила портата и наредила на слугите да ѝ изхвърлят багажа.

Вазов, който по това време четял в кабинета си, взел страната на майка си. Не само защото я боготворял, но и защото бил убеден, че с Атина го разделя пропаст. Той не можел да ѝ прости многото кавги заради празни нейни щения, но и за онези ѝ думи: „**Моят златен медал от Киев е повече от всички твои писания**“. (Споделил го е покъсно пред Шишманов.)

Що за реплика! Младата жена е трябвало да знае, че подобни думи никога не се казват на творец. На всичкото отгоре упорито започнал да я ухажда някакъв гвардеец. (Господи, все офицери се пресягали към любовта му!)

От краткия им съпружески период — година и три месеца — е останало стихотворението „Трънкосливката“, където е изразено съжалението на лирическият герой от отминалата безгрижна младост. В семейното гнездо Вазов бил самотен повече от всякога и изповядал това в стихотворението „Нощ в гората“. Ето щрихи от душевната му картина:

*Вървя в тъма, умислен и тъжовен.
В усамотенье страшно се усещам:
самичък аз съм и в шума световен,
душа мен родна, близна там не срещам.*

След изгонването на Атина Вазов поискал развод, но църквата не му го дала. Всъщност Софийският епархийски духовен съвет му разрешил развод, но Светият синод, където Болярска имала влияние, го отменил. Така Вазов живял до края на дните си разделен, а женен, което значи без възможност да създаде друго семейство. Това удивително безправие вложило в живота му една трайна драма, която породила у всички Вазови омраза към Атина Болярска. (Те ще я

прогонят дори от масовото траурно шествие на софиянци в деня на погребението на народния поет.)

Атина е правила много опити да се събере с мъжа си — било защото е осъзнала впоследствие своите грешни стъпки, било защото се е гордеела с името на поета, но Иван Вазов винаги е отказвал. Според признанията му пред Шишманов той никога не е обичал Атина. А мъжкото сърце при необичана не се връща.

9.

Дълго време Вазов живял самотен. Тогавашна София го запомнила да се разхожда с кучето си Хектор. Да ухажва тази и онази — вече не бил в първа младост, пък и се чувствал опарен. Него обаче го ухажвали упорито. Особено жени писателки — непрестанно търсели „оценката“ му за творбите им. Оценки Вазов давал, ала сърцето си пазел студено. Докато в съдбовната 1905 година срещнал очарователната Евгения Марс, писателката, известна на обществото със своите интелектуални сбирки — популярните „четвъртъци“ в дома ѝ.

Когато двамата се запознали, той бил на 55 години, а тя на 28. (Есента, която се радвала на някое още свое зелено листе, подаде ръка на пролетта, която метежно цъфтяла!) Отначало онова, тяхното, било само интелектуална дружба, но по-късно дружбата прераснала в любов — за Вазов късна и последна, както се оказало.

Евгения Бончева — Елмазова пише приятни разкази и ги подписвала с псевдонима Евгения Марс, Вазов ги харесвал и редактирал грижливо. Твърде грижливо, според мълвата. Съпругът ѝ знаел, че между двамата има творческа дружба и нищо повече, та се радвал на високото внимание. Софийнци обсъждали „приятелството“ между тези двамата невинаги деликатно, появили се и завистливи писателки, които били готови да дадат всичко да са на нейното място. (Нали Вазов в съзнанието на тогавашните просветени българи е великан на духа.)

Постепенно Евгения в сърцето му се преобразила в любимата Женичка, която го обгръщала с топли грижи. Примирена със съдбата, старата майка Съба гаснела в нямо съгласие със сина си: щом той е преценил, щом това е за негово добро... пък и нали нямало как отново да събира свое семейство.

Гледната точка на сина ѝ — побелелият напълно вече „дядо Вазов“, изглеждала ясна: Женичка е циганското му лято, но каква ли е била гледната точка на Женичка?

Очарователна е дружбата с един толкова надарен мъж, макар и на възраст, който може така добре да разбере една жена като нея. И който прави необходимото да служи на творческите ѝ намерения. Че тя го е ценяла и обичала, говорят спомените на Константин Гълъбов. Младият тогава критик почитал народния поет твърде открито и търсел срещи с него. Често попадал на Женичка, пазачката на Вазов от прекомерно чуждо внимание.

Веднъж, след като Гълъбов изпуснал неделикатния израз, че Вазов не е в първа младост, народният поет се засегнал и започнал да го отбягва. Смутен от грешката си, Гълъбов поискал да я поправи и се извинил пред Евгения Марс. Тя му напомнила, че календарните години при творците нямат онова значение... Че Вазов младеел по дух. Когато Гълъбов си тръгнал от дома ѝ, от вълнение вместо ръката, целунал пръстена ѝ. **„Извинете, целунах рубина на вашия пръстен“** — казал ѝ. — **„Нищо, той ми е подарък от Вазов — отвърнала тя. — Целунали сте, значи, неговото сърце.“**

След това посещение всеки път, когато срещал Евгения Марс и се навеждал да ѝ целуне ръка, целувал все този голям рубин. „И тя всеки път се усмихваше очарователно“ — ще поясни той.

Несъмнено нейният огън е топлел стареещия Вазов и в прекия, и в преносния смисъл. И поетът ѝ отвърщал с благодарност.

Трябва ли да се учудваме, че под нейното обаяние Вазов написва поетичните творби: „Трендафилите“, „Пианото звучеше“, „Щастието“, „Жена, вълшебница, богиня“, „С мечти и блянове крилати“ и ги включва в най-силната си по художествено внушение сбирка „Люлека ми замириса“?

Как е изглеждало увлечението му личи и от тези строфи:

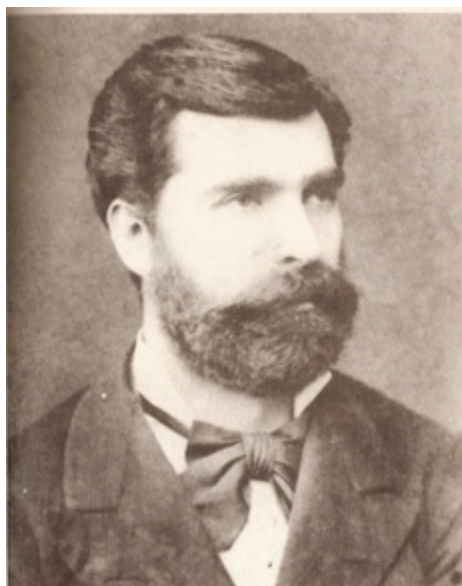
*Жена, вълшебница, богиня,
Жена любима в пищна младост,
мил ангел пратен от небето,
за мен мъчение и радост,
дошъл да ми налей сърцето
със трепети и сладост.*

(Из стихотворението „Тя“)

А сега нека разгледаме снимките на любимите му жени! Не ви ли се струва, че Вазов е надценявал всяка една от тях, издигайки я в ранг на своя любима? Та те бледнеят, да не кажа грознеят, край този красив и духовно извисен мъж.

Задоволително донякъде изглежда обяснението, че творците доизмислят, доукрасяват образа на любимата, за да имат основание да му се радват. И друго: в повечето случаи жените избират мъжете, а не обратното.

* * *

Вазов в Пловдив през 1882 г.

Катерина и семейството ѝ

Пелагия, за която Вазов бил готов да се самоубие

На сватбата с Атина Болярска

Евгения Марс в началото на дружбата им

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.